

CATALONIA BACKGROUND INFORMATION [SERIA E / 2014 / 3.1 / CA]

Data: 19/06/2014

Autor: Enric Pujol*

ER EXILI CATALAN DETH 1939

Era fin dera guèrra civila espanhòla deth 1936-39 provoquèc, pendent es darrèri dies de gèr e prumèrs de hereuèr de 1939, un exili massiu de partidaris deth partit republican. Siguec un des exòdes mès importants des produïts ena Euròpa dera epòca, sonque comparabla damb eth gran exili des judius europèus. E auec ua longa durada, ja que, enquia quasi quaranta ans dempús, non poderen retornar liuraments es darrèri exiliadi, quan se metec punt e finau ara dictadura deth generau Franco, a darrèrs deth decènni des ans setanta deth sègle XX.

Eth gran exòde

Es chifres qu'auem, malastrosaments, sonque pòden èster orientatives. Es investigacions mès recentas, semblen confirmar era chifra de miei milion de personas que crotzèren era termièra francoespanhòla a trauès deth territòri catalan. Non sorpren, donques, que mès de 200.000 siguessen catalans e catalanes. E encara i a ponderacions que harien a aumentar aguesta chifra deth component catalan e l'aproparien ath 40% des fugitius. Era arrason qu'explicarie aquest percentatge tan elevat ei simplaments qu'aqueth exili siguec eth resultat dera ahonsada deth front catalan.

As tropes militars en retirada se li somèc un gran nombre de poblacion civila qu'auie pòur dera repression que contra eri desligarien es tropes franquistes e es sòns aliats, es fascistes italians e es nazis alemands. Amassa damb aquera gentada fugitiva, emprenec eth camin der exili eth govèrn autonòm catalan, era Generalitat de Catalonha, que s'auie constituït eth 1931 e qu'ère era representacion legitima de tot un pòble. E tanben eth madeish govèrn centrau dera Republica espanhòla que, amassa damb eth basc, s'auien vist obligadi a refugiar-se en Barcelona. Atau madeish, abans dera ofensiva finau franquista, i auie en territòri catalan detzenas de milèrs de refugiats procedenti de tota Espanha qu'auien hujut des territòris aucupadi pes militars nacionalistes espanhòus e qu'alavetz s'integrèren ena massa que reculave e qu'anaue entara termièra.

Aguesta reculada se hec en miei d'ua logica de guèrra, que vò díder que la calec hèr jos huec enemic. Es fugitius èren mitralhats pes avions alemands e italians (aliats de Franco), e es poblacions pes quaus passauen èren duraments

bombardades. Non auem chiffres précises des victimes que i auec. En Figueres, que siguec de facto eth darrèr cap-lòc republican, moriren, pes bombardaments d'aqueri dies, mès de dues centes personas, causa que la convertic ena Gernika catalana.

Er exòde suscitèc un gran interès internacionau, arrason pera quau non sonque apareisherèn notícies ena premsa mondiau, senon que tanben diferenti fotògrafs destacadi, coma Robert Capa o Lone Robinson, poderen recuèlher imatges que mostrèren eth dramatisme dera situacion.

Era diaspòra

Era duresa des condicions patides pes exiliats, sustot ena Republica francesa a on milèrs sigueren recludits en camps d'internament, e era politica d'atraccion des franquistes (que faussament didien qu'arren non auie de témer qui non auesse cap de delictè de sang) hec qu'un contingent fòrça gran de refugiats retornèsse eth madeish 1939. Quauqui calculs parlen deth retorn de quasi era mitat des que traspassèren era termièra es prumèrs mesi d'aqueth an. Atau, donques, se calcule qu'er exili republican s'estabilizèc, en aqueri prumèri ans, en ues 250.000 personas (des quaus entre 60.000 e 100.000 èren catalans). Ua chifra fòrça elevada sustot en ua consideracion actuau.

França siguec eth país que mès refugiadi acuelhec, sustot enes prumèri ans, encara que bèri uns podessen anar tà Gran Bretanha, tà Andòrra e tà bèth aute país europèu non sometut a un regim autoritari, coma siguec eth cas de Soïssa. En començament dera Segona Guèrra Mondiau, en seteme deth 1939, hec que ne eth territòri francès ne Euròpa siguessen un refugi segur. França siguec dividida e aucupada pes nazis. America siguec vista coma un continent d'esperança e quauqui païsi coma Mexic, era Republica Dominicana, Chile, Argentina, Cuba, es Estats Units o Veneçuèla acuelheren refugiadi. De toti eri, Mexic siguec eth que mès gent acuelhec, per afinitats deth govèrn de Lázaro Cárdenas damb eth regim republican. Aquesta simpatia tanben explique que recebessen era consideracion de refugiats politics e qu'eth govèrn mexican non reconeishesse era dictadura franquista. Se calcule qu'entre 1939 e 1948 i anèren 21.750 exiliadi, des quaus eth 20% èren catalans. Aquesta proporcion de catalans ère sensiblement mès baisha que non era qu'existie en relacion damb era chifra globau d'exiliats, que s'a estimat darrèraments en mès d'un 36,5 %. Atau madeish, entre es territòris d'acuelhuda de refugiats cau hèr tanben ua mencion especiau dera URSS e dera Africa deth Nòrd (Algèria, Tunisia, Marròc...). Maugrat que, damb eth començament dera guèrra ,se produsic ua vertadèra diaspòra, França contunhèc d'èster eth territòri d'arreu deth mon que mès exiliadi acuelhec. Es diferents zònes coma era Catalonha deth Nòrd, Marselha, Tolosa de Lengadòc o era region de París encara aué se mantien chiffres significatives de gent originària d'aqueth exòde.

Invèrsament, era Catalonha sometuda ath franquisme tanben siguec, pendent es ans dera Segona Guèrra Mondiau, tèrra de pas entà fòrça fugitiu de tota Euròpa qu'escapauen deth conflicte e dera repression nazi. Aguest siguec eth

cas de centeats de judius deth centre d'Euròpa e de França que, dempús dera zòna termierèra catalana, volien arribar enquia Portugal e d'aquiu entà America. Fòrça sigueren detengudi e empresoadi. E quauqui uns, coma siguec eth cas deth pensador Walter Benjamin, i perderen era vida. En sòn cas, quan siguec a punt d'èster capturat , ja en territòri catalan, se suïcidèc e encara aué ei enterrat ena poblacion de Portbou, a on s'a erigit un monument ara sua memòria, òbra de Dani Karavan.

Era grana decepcion

Ua auta des efèctes qu'auèc era Segona Guèrra Mondiau en mon des exiliats siguec eth besonh d'implicar-se en conflicte. Era guèrra civila deth 1936-39 auie ja definit claraments es partits. Eth supòrt rebut pes franquistes dera Itàlia fascista e Alemanda nazi convertic automaticaments es republicans en contraris as fòrces der Èish. Era immensa majoria sostenguec as aliats. Es exiliats collaborèren damb es govèrns des païsi d'acuelhuda, s'incorporèren as tropes regulares e, en cas francés, sigueren decisius ena organizacion dera resisténcia armada contra era aucupacion alemanda. Ua chifra fòrça significativa d'exiliadi republicans acabèc enes camps d'extermini nazis. S'a comptabilizat 9.000 deportats (22% des quaus sigueren catalans). Un testimòni susprenent d'aquera experiéncia ei era novèlla de Joaquim Amat-Piniella K. L. Reich, A on er autor descriu era sua experiéncia personau en aqueth univèrs concentracionari. Publicada enes ans seishanta, era òbra a estat plaçada pera critica ath costat de d'auti escrivans europèus testimònis coma es de Primo Levi o Jorge Semprún.

Ara fin deth conflicte mondiau, contra çò que toti pensauen, es aliats non intervengueren contra Franco e, fin finau, optèren per sostier eth regim dictatorià deuant dera possibilitat d'un trionf de fòrces d'esquèrra o d'opcions contràries ara politica de blòcs. Aquerò qu'enquia alavetz, entà molti, auie estat percebut coma un exili temporau, se convertic en ua opcion de longa durada. Ne es assagi frustradi d'aucupacion armada dera Val d'Aran per part des "maquis" (un còs armat integrat per exiliats), non provoquèren era reaccion internacionau.

Totun, er exili se revelèc coma eth gran endret de refugi ath long de tota era dictadura. S'i celebraven es congrèssi e es mitings massius e publics. S'i editauen era majoria des publicacions des diferenti grops, i auie es sedences centraus e es direccions des partits e organizacions antifranquistes, e se convertic ena grana caisha de ressonància entà qu'era denóncia dera dictadura deth generau Franco arthenesse ua dimension internacionau. Non a d'estonar, donques, en proporcion que creishie ena mobilizacion interiora (pendent es ans seishanta e setanta), se produsissen nauï exilis de gent qu'auie de hùger dera policia franquista.

Un govern e ua cultura en exili

Era Generalitat de Catalonha, presidida per Lluís Companys, artenhec installar-se en París en 1939 e operar, de manèra encurbida (damb eth nòm de Laietana Office) en favor des exiliadi. Era ajuda deth govèrn catalan, totun, siguec fòrça limitat a causa d'auer agut de liurar eth tresaur dera Generalitat en govèrn centrau dera Republica espanhòla pendent era retirada. Eth madeish 1939, esclatèc era Segona Guèrra Mondiau e pòc temps dempús es nazis aucupèren era Republica francesa. Companys se neguèc a hùger, siguec detengut pes servicis d'espionatge alemand e liurat a Franco, en un procediment atemptatòri de tot dret internacionau, causa que non hè mès qu'evindicar era connivència de nazis e franquistes. Un còp en Barcelona, Companys siguec sometut a un conselh de guèrra (sense cap de tipe de gatge juridic) e posterioraments fusilhat en castèth de Montjuïc eth 15 d'octubre de 1940.

Era sua mòrt provoquèc un gran impacte e menacèc era continuïtat dera institucion. Josep Irla assumic alavetz era presidència deth govèrn catalan, que mantenguec enes dificiles circumstàncies dera guèrra mondiau, enquia que renoncièc ath cargue en 1954. Siguec escuelhut alavetz Josep Tarradellas, que n'assegurèc era continuïtat, de manèra unipersonau, enquiath restabliment deth 1977, pendent eth procès de liquidacion franquista. Alavetz eth govèrn espanhòu reconeishec oficiauments era Generalitat e era presidència de Tarradellas. Er actuau govèrn catalan, donques, ei eth continuador dirècte d'aquera madeisha institucion.

En cas catalan, er exili siguec, ath marge dera sua importància politica, er encastre principau entà preservar e desvolopar era lengua e cultura pròpria. Ère er unic lòc a on se podie publicar en catalan e damb libertat, ja qu'arren d'açò siguec possible ena madeisha Catalonha sometuda ath generau Franco. Enquias ans seishanta non se podec reprèner pròpriament era edicion en lengua catalana, tostemp jos era supervision dera censura dictatoriau. Ua censura ideologica e politica que tanben siguec lingüistica tanben pendent es darrèri decènnis deth regim (ja que pendent fòrça ans se metien tot tipe de traves as revistes en catalan e ara edicion de libres infantils e de divulgacion en aquesta lengua).

Un exili fructuós, maugrat tot

Ara ora de hèr un balanç sus un long exili que, coma tau, durèc tanti ans, es aspèctes negatius son es mès considerables. Pendent es prumèri ans, que coïncidiren damb es dera guèrra mondiau, es exiliadi patiren fòrça. E dempús tanben, sustot peth hèt de non veir eth pròpri país liure d'ua dictadura militar placabla. Mès tanben ei cèrt qu'er exili auèc aspèctes positius, maugrat tot.

Eth madeish distanciamet forçat activèc era creativitat des artistes qu'incorporèren eth tèma der exili ena sua òbra e reüsiren a dar-ne ua vision qu'a vengut referenciau entàs generacions posteriores, coma ei eth cas de Carles Riba (Elegies de Bierville), Joan Oliver-Pere Quart (Corrandes der exili),

Xavier Benguerel (Es vençuts) o Ferran Soldevila (Agendes der exili e deth retorn).

Atau madeish, i auec fòrça casi de gent que podec reüssir professionalment e personaument. Era circumstància de víuer en ues societats damb major libertat politica e mès dubèrtes ara naua mentalitat qu'emergic dempús dera conflagracion mondiau constituïc un enriquiment entà molti. Era madeisha coneishença de cultures e societats de viatges fòrça diferentes as dera origina dèren ua amplitud de mires e de coneishements deth mon que non auien era grana majoria des qui auien quedat atrapadi ena opressiva societat franquista. Especiaument sensibles ad açò sigueren es intellectuaus, es artistes e era gent politizada (coma èren era grana majoria des exiliadi). Atau, per exemple, escrivans coma Pere Calders, Ferran de Pol, Agustí Bartra, Josep Carner o Avel·lí Artís Gener quedèren fòrça tocats pera realitat mexicana e aguesta se hec presenta ena produccion literària. E çò madeish podem díder des que demorèren ena Euròpa mès desenvolopada coma poderie èster eth cas de Mercè Rodoreda (exiliada en Ginebra) o des artistes Antoni Clavé e Apel·les Fenosa (toti dus installats en París).

Per contra, era aportacion des exiliats enes païsi d'acuelhuda siguec fòrça considerabla. Entre eth conjunt des exiliats i auie ua bona part dera elèit de preguèrra: professionaus, intellectuaus, mètges, professors, artistes... que heren aportacions decisives enes sues respectives especialitats. Pensam en doctor Josep Trueta (que podec aplicar, ena Gran Bretanha atacada pes nazis, un personau metode de guarir herides de guèrra que lo hec famós), en arqueòlogue Pere Bosch Gimpera (decisiu en renauiment dera escòla mexicana d'arqueologia), eth filosòf Josep Ferrater Mora (autor d'un famós Diccioniari de filosofia) o es geografs Pau e Marc Aureli Vila (pair e hilh) que heren contribucions decisives ena coneishença dera geografia de Colòmbia e Veneçuèla.

Quauques personalitats exiliades sigueren decisives entà denonciar era dictadura e entà hèr a conéisher en mon era realitat nacionau de Catalonha. Entre es nòms mès destacadi, cau nomenar eth music Pau Casals, que damb motiu de recéber era medalha dera patz dera ONU, en 1971, hec un emotiu discors entà explicar qu'era aspiracion democratica catalana ja partie dera epòca medievau. Tanben cau rebrembar a Picasso, que tostemp remerquèc era sua condicion de catalan d'adopcion: "Sò un catalan que neishec en Malaga e que demore en París", afirmèc. Eth magnific pintor soent explicitèc aquest sentiment de catalanitat ena sua òbra, coma ei eth cas des sues sèries de diboishi des sardanes pera patz.

Non podem deishar de nomenar ací, dues granes figures qu'encarnèren, en exili, era continuïtat e eth renauiment d'ua lengua qu'aspiraue a èster d'emplec normau en pròpri país e a èster considerada coma ua mès en conjunt de lengües en mon: Eth filològ Pompeu Fabra, responsable deth renauiment der idiòma amiat a tèrme en inici deth sègle XX, e Joan Coromines, continuador dera òbra de Fabra.

Existís, donques, un gran legat der exili conformat per totes aqueres realizacions hètes pes exiliats. Pren, com auem vist, camps fòrça diuèrsi (des der encastre professionau e comerciau, includit er artistic e eth politic), mès encara ei pòc coneishut en madeish país d'origena. E tanben n'ei fòrça, de desconeishut, en ua dimension internacionau, per mès que determinades personalitats exiliades agen agut un cèrta reconeishença enes païsi d'acuelhuda. Sonque casi excepcionaus coma Pau Casals o Picasso artenheren internacionalizar era sua condicion d'exiliats politics. Maugrat tot, ei innegable qu'era experiéncia der exili deth 1939 rehon era istòria dera Catalonha contemporanèa damb era dera rèsta d'Euròpa e deth mon en uns moments fòrça dramatics: es dera Segona Guèrra Mondiau e era Guèrra Heireda. E constituís ua aportacion decisiva ena caracterizacion dera istòria deth sègle XX. Ua centuria que, a causa des nombrosi conflictes que patiren, siguec mercada internacionaument peth fenomèn der exili. Jamès abans non auie arribat a préner ua dimension tan generau, enquiath punt que se pòt afirmar qu'er exili pòt èster considerat coma ua des circumstàncies definitòries dera nòsta contemporaneïtat.

Enric Pujol. Doctor en istòria.
Professor ena Universitat Autònoma de Barcelona